

Az adatműveltség és a COVID-19 válság

Koltay Tibor

A COVID-19 világjárvány nemcsak egészségügyi problémákat okozott, hanem infodémia (információs válság) kialakulásához is vezetett. Ennek következtében nemcsak a könyvtáraknak és könyvtárosoknak kellett számos olyan kihívással szembenézniük, amelyeket az információk vagy adatok kezelésének szükségessége okozott. Ezekben a területeken fontos lehet, hogy ismerjük az információs műveltség és az adatműveltség jellemzőit, valamint az ezekhez kapcsolódó néhány olyan területet, ahol eszközöket találhatunk arra, hogy ezt a helyzetet kezelni tudjuk.

Tárgyszavak: *információs műveltség, adat, adatkezelés, világjárvány*

1 Bevezetés

Bár a COVID-19 világjárvány (pandémia) csendesedni látszik, nem tudhatjuk, hogy meddig és milyen formában marad velünk. Ez a járvány számos olyan probléma okozója, amely információs válságot is okozott, komoly figyelmet igényelve a könyvtáraktól, valamint a könyvtár- és információtudományi oktatóktól. Ezek mellett több olyan területet is érint, ahol az információk és az adatok kiemelkedő szerepet játszanak.

A járvánnyal kapcsolatos, változatos forrásokból származó hiteles és hamis információk rövid idő alatt jöttek létre, aminek folytán nehéz őket egymástól megkülönböztetni. Ezért is szoktunk információs válságról (infodémiáról) beszélni.¹ Mindezt súlyosbította a járványkezeléssel járó, kényszerű elszigeteltség, amihez még hozzáadódott a digitális információszerzés kényszere is.² Ráadásul az ismeretek terén, több szinten is nagyfokú bizonytalanság volt tapasztalható, ezért rendkívül nehéz volt követni és értelmezni a COVID-19-ről szóló híreket és hivatalos ajánlásokat.³

2 Információs viselkedés a járvány idején

A világjárvány okozta egészségügyi, jogi, pénzügyi és jóléti kockázatok mérséklésének egyik fontos kontextusát az információs viselkedés adja meg. Ez ugyanis megmutatja azt is, hogy miért van szükség az információs műveltség és adatműveltség által kínált eszközök és lehetőségek kihasználására.

Az Egészségügyi Világszervezet (WHO) is úgy ítéli meg, hogy az adekvát információs viselkedésnek nagy fontossága van, mivel a COVID-19 hatásainak enyhítését célzó lépések megtételéhez meg kell értenünk a válsághelyzet kapcsán megjelenő narratívák lényegét, továbbá fel kell ismernünk, hogy ezek között a körülmények között miként változik az információáramlás természete.⁴ Éppen ezért érdemes megnéznünk két példát arra, hogy milyen hatással volt a járvány az emberekre.

2020 áprilisában az Egyesült Államok különböző területein korlátozásokat vezettek be a világjárvány idején, 1374 felnőttől gyűjtöttek adatokat. A felmérés eredményei, az általános tapasztalatokkal egyező módon azt mutatták, hogy az emberek leginkább azokra a hálózatokra támaszkodnak, amelyeket családjuk és közeli ismerőseik alkotnak. A szociális távolságtartás követelménye és az otthonok elhagyásának korlátozása azonban éppen azt nehezítette meg, hogy segítsük azokat az embertársainkat, akik idős koruk, vagy internetismereteik alacsonyabb szintje folytán főként személyes kapcsolatra támaszkodhatnak. Az ő körükben ugyanis nagy valószínűséggel csökkent a digitális kommunikáció mennyisége és minősége. Bár az internet keresőmotorokat, közösségi oldalakat és fórumokat is kínál, ezeket leginkább a nagyobb internetes tapasztalattal és készségekkel rendelkezők használták, ami ahhoz vezetett, hogy ezek a polgárok elszigetelődtek a társadalom többi részétől.⁵

Nagyjából ugyanebben az időszakban, Ausztria, Németország és Svájc polgárainak információviselkedését vizsgálták 308 fő megkérdezésével, természetesen online formában. A kutatók arra voltak kíváncsiak, hogy az információforrások összetételét és használatának intenzitását milyen mértékben változtatta meg a Covid-19 válság. Az eredmények azt mutatták, hogy megnőtt az igény a megbízható információk iránt. A válaszadók 84 százaléka elégedett volt a Covid-19 válság idején neki nyújtott információszolgáltatással. Akik kevésbé voltak elégedettek, azok lényegesen ritkábban használtak megbízható forrásokat. Felmerült az is, hogy az információ mennyisége egyesekben az információ túlterheltség érzését keltette, ami az információkeresés és a médiahasználat csökkenéséhez vezetett, miközben a válaszadók 75 százaléka úgy érezte, hogy összességében több hírt és információt fogyasztott a válság kezdete óta. Az informálódás leggyakoribb célja az volt, hogy figyelemmel kísérjék az általános helyzetet. Ezt a válaszadók 96 százaléka jelölte meg. Ezt követte 80 százalékkal az információgyűjtés, amely a válság gazdasági és társadalmi vonatkozásainak megismerésére irányult. Hetven százalékot tett ki az, hogy a mobilitási korlátozásokról tájékozódtak az emberek, míg a fertőzések elkerülésével kapcsolatos információk megszerzése 59 százaléka számára volt fontos. A válaszadók mindössze 4 százaléka számolt be arról, hogy aktívan kerülte a Covid-19-ről szóló információkat. Huszonnégyen egyéb okokat is megjelöltek, így a válaszok között szerepelt az események nyomon követésének igénye, a saját véleményalkotásuk alátámasztására szolgáló ismeretszerzés, a családért való aggodás, továbbá a válság személyes és társadalmi szintű hatásainak megismerése. Az is kiderült, hogy a magukat magas kockázati csoportba tartozónak tartó válaszadók számára a személyes egészséggel kapcsolatos aggodalmak és a fertőzések elkerülése lényegesen fontosabb volt, mint a válság gazdasági és társadalmi vonatkozásairól szóló információk megismerése. Ugyanakkor egyetlen, magát magas kockázati csoportba soroló válaszadó sem számolt be arról, hogy aktívan kerülte volna a világválságról szóló információkat.⁶

Érdemes elgondolkoznunk azon, hogy éljünk-e a változásmenedzsment adta lehetőségekkel annak érdekében, hogy jobban tudjunk alkalmazkodni

a változó környezethez és körülményekhez. A hatékony változásmenedzsmentnek és a bizonytalan helyzetek megfelelő kezelésének ugyanis ilyenkor is fontos szerepet kell játszania. Talán mondanunk sem kell, hogy az információ és az adatok kulcsszerepet játszanak ezekben a kontextusokban, mivel a pandémia keltette helyzet szokatlan követelményeket támaszt az egyénnel és a társadalommal szemben, többek között avval, hogy mindennapi tevékenységeink egy részének felfüggesztésére vagy megváltoztatására is rákényszerít bennünket.

A megpróbáltatásokra és az esetleges katasztrófákra való felkészülést viszont pozitívan befolyásolja, ha az információ nemcsak hozzáférhető, érthető és személyre szabott jellegű, hanem a közösségi részvétel keretébe is beilleszthető. Tudjuk, hogy a társas interakciókhoz kötődő információcseré gyakran párosul érzelmi támogatással és lehetővé teszi a tapasztalati tudás, például társaink személyes tapasztalatainak megosztását. Ezért van az, hogy személyes tudásunk kiegészítheti a szakértői tudást, ami lehetővé teszi az egyének és közösségek számára, hogy új helyzeteknek jelentést tulajdonítsanak és megbirkózzanak a bizonytalanság érzésével.⁷

A tévinformációk, a félreinformálás, az álhírek és álinformációk, valamint a szűrőbuborékok és véleménybuborékok, valamint a visszhangkamrák számának növekedése és széleskörű terjedése nyomán már egy ideje az igazság utáni korról kell beszélünk, sőt ezeknek a szándékos vagy véletlen, de többnyire félrevezető információknak és adatoknak a száma és gyakorisága még nőtt is a járvány hatására.⁸ A nyomában kialakuló, korábban ismeretlen információs környezet tehát megköveteli, hogy a tévinformációk kiszűrésének lehetséges eszközei között gondoljunk az információs műveltségre is.

3 Az adatok fontossága és kezelése

A világválság idején az adatok is rendkívüli jelentőségre tettek szert, mivel képesek szemléltetni az aktuális fejleményeket, és segíteni tudják a szakpolitikák értékelését. Vizualizációs képességeinknek köszönhetően értelmezni is tudjuk az adatokat, amivel keretet adhatunk a válság hatásainak megvitatásához. Tudjuk azt is, hogy a médiatudósítások nagymértékben támaszkodnak a statisztikákra, így

gyorsan hozzáférhető áttekintést tudnak nyújtani.⁹ Az adatok alapvető fontosságúak az összetett és dinamikus helyzetekben való eligazodáshoz, mivel befolyásolják azt, ahogyan a válságokat értelmezzük, vagy próbálunk túllépni rajtuk.¹⁰ Mindez megköveteli, hogy adatműveltséggel is rendelkezünk, különös tekintettel arra, hogy a megfelelő technológiák meglétével ma már az adatok újrafelfedezéséről beszélhetünk.¹¹

Az adatműveltség (*Data Literacy*) olyan készségek és képességek összessége, amely lehetővé teszi, hogy hozzáférjünk az adatok széles köréhez, továbbá feltételezi, hogy etikus módon használjuk, valamint kritikai szemlélettel értelmezzük és interpretáljuk ezeket az adatokat.

Ismereteink és készségeink azonban nem korlátozódhatnak a kutatási adatokra. *Pangrazio* és munkatársai szerint az adatműveltségnek magában kell foglalnia bármilyen forrásból származó, különböző típusú adatok értelmezésének és felhasználásának képességét.¹² Ennek megfelelően az adatműveltség segíteni tud abban, hogy megértsük az adatok létrehozásának folyamatát, ide értve eredetük korlátait és a használt elemzési eszközöket is. Ez a megközelítés rendkívüli fontosságot kapott a világjárvány és különösen a zárlatok idején, és minden korábbinál nagyobb mértékben ráirányította a figyelmünket az adatműveltségi készségek szükségességére, amivel túlmutat az adatok használatának pusztán a készségein.¹³

Bár jóval régebbi fogalom, nem kerülhetjük meg az információs műveltséget, amely megelőzte és megalapozta az adatműveltség megjelenését. Ettől függetlenül természete és jellemzői időtállóan bizonyultak, sőt újra aktuálissá válnak. Ahogy az már 1984-ben megfogalmazódott, az információs műveltség nemcsak az egyén belső, kognitív folyamatai által meghatározott, tehát a külső körülményektől független, autonóm cselekvését jelenti, hanem van egy másik megközelítése is, amelyet ideológiai (ideologikus) modellnek hívunk. Ennek eredményeként az információs műveltséget a társadalmi kommunikáció társadalmi gyakorlataként kell kezelni, abból kiindulva, hogy minden közösségnek megvan a maga írástudása.¹⁴ Mindez érvényes az adatműveltségre is, amely korábban főként a kutatási adatokra figyelt, miközben ma már

elfogadjuk, hogy a kutatók és az „egyszerű” állampolgárok egyaránt az adatok előállítói és fogyasztói.

Az IFLA 2021. évi jelentése a könyvtárosok és a különböző tudományágak szakértői közötti párbeszéd eredményeként 20 politikai, gazdasági, társadalmi, kulturális és technológiai trendet azonosított. A tíz legfontosabbnak ítélt trend közé bekerült az adatok dominanciája is, ami többek között azt mutatja, hogy az adatok új felhasználási módjai és alkalmazásai drámaian megváltoztatták a gazdaság működését és társadalmi életünket. Ez pedig egyre inkább szükségessé teszi, hogy adatműveltségre tegyünk szert, ezért a következőkben behatóan fogunk foglalkozni természetével.

A jelentés kiemeli azt is, hogy a személyre szabott szolgáltatások megvalósítására irányuló törekvések fókuszában a felhasználók információs viselkedése kell, hogy álljon, mivel az így nyert adatok lehetővé teszik annak előrejelzését, hogy mi felel meg legjobban az adott személy igényeinek vagy érdeklődési körének. Ehhez viszont figyelniük kell a társadalmi kontextusokra is. Ha ugyanis rendelkezésünkre állnak a megfelelő adatok, akkor lehetővé válik, hogy megvizsgáljuk, valójában mi történik bizonyos területeken, így nem csak feltételezésekre, vagy egyéni beszámolókra támaszkodhatunk. Az adatok jobb felhasználása egyúttal arra is ösztönözhet bennünket, hogy erőfeszítéseket tegyünk a könyvtári szolgáltatások hatásának felmérésére és értékelésére.

Ugyanakkor az adatok ilyen célú felhasználása során tiszteletben kell tartanunk a felhasználók magánéletét, és kerülnünk kell az elfogultságot, vagy bármilyen okból fakadó megkülönböztetést. A könyvtáraknak szerepet kell játszania az adatvédelmi törvények megismertetésében és az adatok etikus felhasználásához kötődő követelményének tudatosításában, amivel a hatékony tudományos kutatást is támogatni tudják.

Az ilyen irányú elvek alkalmazása azonban csak akkor lehet hatékony, ha az emberek élnek is a számukra megnyíló lehetőségekkel. Éppen ezért biztosítanunk kell, hogy ne csak az anyagi jólétben élő, vagy a magasabb iskolai végzettséggel rendelkező polgárok dönthessenek adataik felhasználásáról.¹⁵ Ez utóbbi követelményről az adatpolgári viselkedés kapcsán még szólni fogunk.

3.1 A kutatási adatok és az adatkultúra

A tudományos eredmények értékelését és terjesztését magában foglaló kommunikáció rendszere is reagált a világjárvány okozta változásokra, többek között úgy, hogy rávilágított a nyílt adatok és a nyílt tudomány fontosságára. Az egészségügyi kutatásokra összpontosító jótékonyági alapítvány, a Wellcome Trust (London) már a világjárvány korai szakaszában kiadott egy közleményt a COVID-járvány és a vele kapcsolatos eredmények megosztásáról. Ezt világszerte 160 szervezet írta alá, köztük kutatásfinanszírozók, kiadók, infrastruktúra-szolgáltatók és kutatóintézetek. A nyilatkozat felszólította a kutatási rendszer szereplőit, hogy tegyenek lépéseket annak érdekében, hogy a világjárvánnyal kapcsolatos kutatások gyorsan és hatékonyan kiértékelhetők legyenek. Ez magában foglalta a COVID-19 járvánnyal kapcsolatos tudományos eredmények gyors, nyílt hozzáférésű megjelentetését, többek között preprintek formájában. Emellett, számos folyóiratnak sikerült felgyorsítania a COVID-19 témájú cikkek megjelentetését. Fokozni kell azonban azokat az erőfeszítéseket, amelyek a tudományos publikációkra vonatkozó adatok és metaadatok minőségének javítására és a megbízható, a tudományos kommunikáció innovációjának tényeken alapuló megközelítésére irányulnak.¹⁶

A kutatási adatok kapcsán érdemes megemlítenünk a tudományos írástudást (tudományos műveltséget) is, amely többek között a jól megalapozott, egyéni és kollektív döntéshozatal lehetővé tétele érdekében magában foglalja a tudomány teljes információs életciklusa során szükséges, releváns ismeretek és készségek ismeretét.¹⁷ A COVID-19 világjárvány idején és a tudományos írástudás részeként különösen fontossá vált a természettudományra koncentrált változata.¹⁸

3.2 Az állampolgári adatkultúra

A fenti helyzet arra is sarkall bennünket, hogy az adatkultúra fogalmát és jellemzőit továbbgondoljuk, ezért vele kapcsolatban nagyobb figyelmet kell kapnia az állampolgári viselkedésnek (*data citizenship*) is. Ez utóbbi lehetővé teszi, hogy aktív, kritikai szemlélettel éljünk egy olyan időszakban, amikor a társadalom adatközpontúsága és az algoritmusok által vezérelt döntéshozatali folyamatok kezdenek normává válni.

Mivel a digitális adatok egyre inkább kulturális és társadalmi életünk központi részévé válnak, az állampolgárok számára egy olyan keretrendszert kell létrehozunk, amely feltárja az adatok és az információk adta hatalomközpontú kontextuális kapcsolatokat. Ez arra kell, hogy ösztönözzön bennünket, hogy úgy egyénileg, mint közösen, proaktív módon vizsgáljuk meg, mi történik adatainkkal. A polgárok mindennapi digitális- és adatkultúrájuk tehát kontextuális természetűnek és hálózati jellegűnek kell lennie. Ehhez viszont arra van szükség, hogy a kritikai szemléletet a digitális platformok használatára is kiterjesszük.¹⁹

Az adatkultúra mára már szakterületeken átívelő, interdiszciplináris fogalomként vált, így életvezetési készségeket is kínál a mindennapi állampolgári szerepvállalást és a személyes egészségmenedzsmentet érintően is. Segít abban, hogy ügyelni tudjunk személyes adataink kezelésére és magánéletünk védelmére, ami különösen fontos a közösségi hálózatok útján terjedő információk és adatok tekintetében. Az adatkultúrának ezen problémamegoldáshoz, lehetővé téve a közösségi, kívül adatalapú/adatvezérelt döntéshozatalra és üzleti stratégiákra is ösztönöznie kell bennünket.²⁰

Az adatkultúrának az oktatási gyakorlatba történő integrálása nem egyszerű és nem is egyértelmű, ugyanakkor erősödik az az elképzelés, hogy az információs folyamatok társadalmi és kommunikatív vonatkozásait kell hangsúlyoznia. Ezt specifikus élethelyzetek kontextusában kell tennie, abból a célból, hogy konstruktív társadalmi tevékenységek létrejöttét segítse elő. Ebben az esetben már az adatkultúra tág megközelítéséről van szó, amelynek része a statisztikai írástudás (műveltség), az adatok vizualizációja, adatoknak az érvelésben való felhasználása, a nagy adatok és a közösségi tudomány (*citizen science*) kapcsolatának ismerete, ide értve a személyes adatkezelést és az adatok etikus használatát is.²¹

Az adatkultúra oktatásának fő színtere – egyelőre legalábbis – a felsőoktatás, tehát a fenti elképzelésben nem véletlenül szerepel „az egyetemi hallgató” kifejezés. Ez az oktatás a digitális adatok tág értelemben vett kezelését és az adatvezérelt döntéshozatal elsajátítását állítja a középpontba, de kötődhet a kutatási adatokkal kapcsolatos (könyvtári) szolgáltatásokhoz is.²²

Az adatműveltség részének tekinthetjük az adatok által informált tanulás következő két vezérelvét is:

- Az adatok használatával kapcsolatos új tudásnak a hallgatók előismereteire és korábbi tapasztalataira kell épülnie.
- A hallgatónak egyaránt meg kell ismerkednie az adatok használatával és az adott szakterület sajátosságaival.

Tágabb megközelítésben arról is érdemes elgondolkodnunk, hogy mit is értünk adatok alatt, és miként vonunk le adatokból következtetéseket. Azt is fel kell ismernünk, hogy kik és mikor használják az adatokat nem megfelelő vagy félrevezető módon. Az állampolgároknak kínált adatműveltségnek egyúttal a digitális gazdaság ismeretére kell épülnie, ideértve az algoritmusok működését és azt, hogy tudjuk, ki finanszírozza a közösségi médiaplatformokat.

Szükség van továbbá arra is, hogy az adatokhoz minél többen viszonyuljanak kritikai szemlélettel, miközben maguk is etikus módon használják fel őket. Éppen ezért fontos a nagy adatokhoz kötődő kritikai adatműveltség, amely elvezethet bennünket ahhoz, hogy minél többen tudjunk jól megalapozott véleményt alkotni a nagy adatok és a hozzájuk kötődő infrastruktúrák természetéről.²³ Ne felejtsük azonban el, hogy az utóbbi célkitűzés egyúttal a kutatási adatok kezelésének is középonti kérdése. Tegyük hozzá, hogy a kritikai szemlélet akkor is jelen van, ha nem kifejezetten kritikai adatműveltségről beszélünk, amit az adatműveltség fentebb említett definíciói is mutatnak.

Közben a közösségi médiában keringő (az előzőekben már említett) összeesküvés-elméletek és a sokszor félrevezető egészségügyi tájékoztatás a közbeszéd előterébe helyezte a médiaműveltség fontosságát is, ide értve a különböző médiatípusok azonosításának, megértésének és kritikus értékelésének képességét is. A médiaműveltség nemzetközi gyakorlati közössége sokat tud nyújtani ezen a téren, mivel óvakodik a rövid távú, reaktív megoldásoktól. Éppen ezért kell fejleszteni a kritikai médiaműveltséget, amelynek fenntartható gondolkodásmóddá kell válnia, ami a média reprezentációs dinamikájának kritikai tudatosságát is szolgálja.²⁴

Érdeemes elgondolkoznunk azon is, hogy miként érvelnek az emberek adatok felhasználásával annak érdekében, hogy értelmet adjanak a világnak. Az is kérdés, hogy milyen következményekkel járhatnak a mindennapi gyakorlatok az adatműveltség oktatására. Mindezt a világjárvány egyedi kontextusát vizsgálva is megválaszolhatjuk. Az, ahogyan mindennapjainkban használjuk az adatokat, változó és adaptálható lehet, ráadásul szintje is változhat.

Kvantitatív értelmezési készségeinktől és diszciplináris háttérünktől függetlenül, másképpen is foglalkozhatunk az adatokkal. Elkerülhetjük őket, vagy éppen mélyebbre ásva vizsgálhatjuk őket. Ezt azonban befolyásolja az adatokba vetett bizalom szintje és érzelmi reakcióink milyensége. Az ezekhez kapcsolódó mindennapi adatgyakorlatok ráadásul hatással vannak az emberek érzéseire, érzelmi és bizalmi alapokon nyugvó és az adatok értelmezését alakító kapcsolataira.²⁵

Röviden ki kell térnünk az adatkormányzás kérdésére is. Erről a feladatkörrel főként az üzleti szférában esik szó, viszont egyre bővebb körben találkozunk azzal az igénnyel, hogy más szervezetek is alkalmazzák. Célja ugyanis az, hogy szabványosított és megismételhető folyamatokra építve átláthatóvá tegye az adatokkal kapcsolatos döntéshozatalt.²⁶ Nem téveszthetjük ugyanakkor szem elől, hogy az adatkormányzás is igényli az adatműveltséget, ami megerősíti azt a meggyőződést is, hogy könyvtárosként, kutatóként és állampolgárként is jó, ha ismerjük a tudományos (kutatási) adatok jellemzőit.

Hogy ki és kinek az anyagi támogatásával hozta létre az adott adatállományt, már nemcsak a tudomány tisztaságának, valamint hitelességének vizsgálatát és képviselését, hanem társadalmi hasznosságát is érinti, tehát nemcsak azt kell megvizsgálnunk, hogy jellemzi-e ezeket az adatokat bármilyen (már korábban említett) elfogultság, továbbá folyamatosan karban vannak-e tartva.²⁷

Az adatműveltség oktatása során nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy tudatosítsuk a hallgatókban a következőket.

- A közpénzekből finanszírozott kutatások esetében előírás, hogy azok eredményeit (és adatait) hozzáférhetővé kell tenni, bár ennek megkerülhetetlen, legitim korlátai vannak.

- Az adatok újrafelhasználásával viszont lehetővé tehetjük, hogy más kutatók – ugyanezeknek az adatoknak a felhasználásával – eddig nem vizsgált kérdéseket tegyenek fel. Ez azért is fontos, mert – ahogy azt *Borgman* leszögezi – a nyers adatok nem a bizonyítékok egyetlen formáját jelentik.

3.3 Az egészségműveltség szerepe

A megfelelő egészségügyi tájékoztatásra mindig szükségünk van, de az egészségműveltség (*Health Literacy*) ennél több témát érintő, bővebb és alaposabb információt tud nyújtani annak ellenére, hogy kevésbé ismert és elismert terület.²⁸ Ettől függetlenül jól látható, hogy a kutatási és az állampolgári adatkultúra több elemét is magában foglalja. Mindazonáltal van egy olyan, érvényes értelmezése is, amely szerint nem csupán az egészségügyi információk elérésének, megértésének, értékelésének és alkalmazásának képességét jelenti, hanem enyhítenie kell a tévinformációk túlburjánzása által okozott és a világjárvány által generált tüneteket. Emellett arra is hivatott, hogy képessé tegye az embereket arra, hogy megalapozott egészségügyi döntéseket hozzanak, és egészség tudatos magatartást tanúsítsanak.²⁹

Tudnunk kell, hogy az egészségműveltség alacsony szintje jelentős kockázatot hordoz magában, hiszen aki nem rendelkezik megfelelő kommunikációs, írási és számolási készségekkel, nem vagy nehezen tudja követni az orvosok utasításait, ami ahhoz vezet, hogy nem megfelelő módon használja az egészségügyi rendszert, amelynek színvonalát a beteg tájékoztatás minősége, valamint az egészség-betegséggel kapcsolatos gazdasági-társadalmi és kulturális-kommunikációs kontextus is befolyásolja.³⁰

Bár összefügg az alacsony iskolai végzettséggel, hátrányos helyzettel, a szegénységgel és a munkanélküliséggel, még a magasabb iskolai végzettséggel és jövedelemmel rendelkezőket sem jellemzi az egészségügyi műveltség megfelelő szintje. Ez utóbbi különösen így van, ha valami új tapasztalattal szembesülünk. A legtöbb ember érti, hogy miként kezelheti saját egészségi állapotát, de azoknak, akik újonnan diagnosztizált betegséggel küzdenek, valószínűleg alacsony szinten marad az egészségügyi műveltsége mindaddig, amíg meg nem ismerik, hogy az adott megbetegedés hogyan hat rájuk és miként kezelhető hatékonyan a mindennapokban.³¹

4 Következtetések

A különböző írástudások (műveltségek) korszerű szemléletének visszatérő motívuma nem véletlenül a kritikai jelleg, mivel megvalósítása hallatlanul nehéz feladat elé állít bennünket. Emellett azonban emeljük ki, hogy az információs műveltség, az adatkultúra, valamint az egészségműveltség fentebb vázolt portréi arra intenek minket, hogy a személyünket érő hatásokon és cselekvéseken túl a másokkal szembeni szélesebb körű felelősségre is ki kell ezeknek terjednie, annak érdekében, hogy minimális célként elkerüljük azt a veszélyes szemléletet, amely azt sugallja, hogy senki szavára se hallgassunk. A jogosan elvárható kritikai szellem ugyanis nem lehet azonos azzal, hogy minden tényt és véleményt figyelmen kívül hagyunk.⁹ Sokkal inkább aktív részvételünkre és érvekkel gondosan körülbástyázott döntéseinkre van szükségünk mindannyiunknak.

Beérkezett: Beérkezett: 2023. január 9.

Koltay Tibor

Eszterházy Károly Katolikus Egyetem, nyugalmazott főiskolai tanár

E-mail: tkoltay@yahoo.com

<http://orcid.org/0000-0003-0548-7527>

Hivatkozások

- 1 Xie, B., et al. *Global health crises are also information crises: A call to action*, Journal of the Association for Information Science and Technology, 71(12), p. 1419–1423, 2020.
<https://doi.org/10.1002/asi.24357>
- 2 Gerosa, T., Gui, M., Hargittai, E., Nguyen, M. H. *(Mis)informed During COVID-19: How education level and information sources contribute to knowledge gaps*, International Journal of Communication, 15(22), p. 2196–2217, 2021.
- 3 Lloyd, J., Hicks, L. *Risk and resilience in radically redefined information environments; information practices during the COVID-19 pandemic*, Proceedings of the Association for Information Science and Technology, 57(1), e336, 2020.
<https://doi.org/10.1002/pra2.336>
- 4 Abel, T., McQueen, D. *Critical health literacy and the COVID-19 crisis*, Health Promotion International, 35(6), p. 1612–1613, 2020.
<https://doi.org/10.1093/heapro/daaa040>
- 5 Tangcharoensathien, V. et al. *Framework for managing the COVID-19 infodemic: Methods and results of an online, crowdsourced WHO technical consultation*, Journal of Medical Internet Research, 22, e19659, 2020.
<https://doi.org/10.2196/19659>
- 6 Nguyen, M. H., Gruber, J., Fuchs, J., Marler, W., Hunsaker, A., Hargittai, E. *Changes in digital communication during the COVID-19 Global Pandemic: Implications for digital inequality and future research*, Social Media+ Society, 6(3), 2020.
<https://doi.org/10.1177/2056305120948255>
- 7 Dreisiebner, S., März, S., Mandl, T. *Information behavior during the Covid-19 crisis in German-speaking countries*, Journal of Documentation, 78(7), p. 160–175. 2022.
<https://doi.org/10.1108/JD-12-2020-0217>
- 8 Montesi, M. *Human information behavior during the Covid-19 health crisis. A literature review*, Library & Information Science Research, 43(4), 101122, 2021.
<https://doi.org/10.1016/j.lisr.2021.101122>
- 9 Agarwal, N. K., Alsaeedi, F. *Creation, dissemination and mitigation: toward a disinformation behavior framework and model*, Aslib Journal of Information Management, 73(5), p. 639–658. 2021.
<https://doi.org/10.1108/AJIM-01-2021-0034>
- 10 OPSI *Corona Virus Tech Handbook*, Observatory of Public Sector Innovation, Paris, France. 2020. Elérhető: <https://coronavirus-techhandbook.com/>
- 11 Nguyen, D. *Mediatization and datafication in the global COVID-19 pandemic: on the urgency of data literacy*, Media International Australia, 178(1), p. 210–214, 2021.
<https://doi.org/10.1177/1329878X20947563>
- 12 Tsatsou, P. *Literacy and training in digital research: Researchers' views in five social science and humanities disciplines*, New Media & Society, 20(3), p. 1240–1259, 2018.
- 13 Pangrazio, L., Sefton-Green, J. *The social utility of 'data literacy'*, Learning, Media and Technology, 45(2), p. 208–220, 2020.
<https://doi.org/10.1080/17439884.2020.1707223>
- 14 Husfeldt, V., Alt, S. *From information literacy to data literacy education: A case study from Switzerland*, In: Schmidt, T., Wolff, C. (Eds.) *Information between data and Knowledge. Information science and its neighbors from data science to digital humanities*, p. 73–77, Verlag Werner Hülsbusch. ISBN 978-3-86488-172-5
- 15 Street, B. V. *Literacy in theory and practice*, Applied Psycholinguistics, 7(2), p. 171–175, 1986.
<https://doi.org/10.1017/S0142716400007402>
- 16 IFLA *IFLA TTrend Report 2021 Update*, Elérhető: <https://www.ifla.org/news/ifla-trend-report-2021-update-released/>
- 17 Waltman, L., et al. *Scholarly communication in times of crisis: The response of the scholarly communication system to the COVID-19 pandemic*, Research on Research Institute, RoRI Report, 2021.
<https://doi.org/10.6084/m9.figshare.17125394>
- 18 Howell, E. L., Brossard, D. *(Mis)informed about what? What it means to be a science-literate citizen in a digital world*, Proceedings of the National Academy of Sciences, 118(15), e1912436117, 2021.
<https://doi.org/10.1073/pnas.1912436117>
- 19 Fotou, N., Constantinou, M. *The pandemic's precipitate: reconsidering biology and health literacy*, School Science Review, 102(378) p. 13–15. 2012. Elérhető: <https://www.ase.org.uk/resources/school-science-review/issue-378/coronavirus-update-pandemics-precipitate-reconsidering>
- 20 Carmi, E., Yates, S. J., Lockley, E., Pawluczuk, A. *Data citizenship: Rethinking data literacy in the age of disinformation, misinformation, and malinformation*, Internet Policy Review, 9(2), p. 1–22, 2020.
<https://doi.org/10.14763/2020.2.1481>
- 21 Corral, S. *Repositioning data literacy as a mission-critical competence*, ACRL 2019: Recasting the Narrative, Cleveland, OH, USA,

- April 10-13, 2019. Elérhető: <http://d-scholarship.pitt.edu/36975/>
- 22 Fontichiaro, K., – Oehrli, J. A. *Why data literacy matters?*, Knowledge Quest, 44(5), p. 21–27, 2016.
- 23 Khan, H. R., Kim, J., Hsia-Ching, C. *Toward an understanding of data literacy*, In: iConference 2018, Sheffield, UK, March 25–28, 2018. Elérhető: <http://hdl.handle.net/2142/100243>
- 24 Sander, I. *What is critical big data literacy and how can it be implemented?*, Internet Policy Review, 9(2), 20201479, 2020.
<https://doi.org/10.14763/2020.2.1479>
- 25 McDougall, J., Lee, E., Fowler-Watt, K. *Media Literacy in the Time of Covid*, Sociologia Della Comunicazione, 62, p. 50–68, 2021.
<https://doi.org/10.3280/SC2021-062004>
- 26 Radinsky, J., Tabak, I. *Data practices during COVID: Everyday sensemaking in a high-stakes information ecology*, British Journal of Educational Technology, 53(5), p. 1221–1243, 2022.
<https://doi.org/10.1111/bjet.13252>
- 27 Data Governance Institute *Definitions of Data Governance*, Elérhető: <https://datagovernance.com/defining-data-governance/>
- 28 Zilinski, L. D., Nelson, M. S. *Thinking critically about data consumption: Creating the data credibility checklist*, Proceedings of the American Society for Information Science and Technology, 51(1), p. 1–4, 2014.
<https://doi.org/10.1002/meet.2014.14505101107>
- 29 Patil, U. et al. *Health literacy, digital health literacy, and COVID-19 pandemic attitudes and behaviors in US college students: implications for interventions*, International Journal of Environmental Research and Public Health, 18(6), 3301, 2021.
<https://doi.org/10.3390/ijerph18063301>
- 30 Paakkari, L., Okan, O. *COVID-19: health literacy is an underestimated problem*, The Lancet Public Health, 5(5) e249-e250, 2020.
[https://doi.org/10.1016/S2468-2667\(20\)30086-4](https://doi.org/10.1016/S2468-2667(20)30086-4)
- 31 Papp-Zipernovszky, O., Náfrádi, L., Schulz, P., Csabai, M. *Hogy minden beteg megértse!–Az egészségműveltség (health literacy) mérése Magyarországon*, Orvosi Hetilap, 157(23), p. 905–915, 2016.
- 32 Spring, H. *Health literacy and COVID-19*, Health Information & Libraries Journal, 37(3) p. 171-172, 2020.
<https://doi.org/10.1111/hir.12322>